

СРЕДНОВЕКОВНИ ФРАГМЕНТИ

Снимка: Мария Маринова
Худ. оформление: Таня Дечева, Николай Генов

РЕДКИ СЛОЖНИ ДУМИ В ШЕСТ СЛОВА ЗА БЛАГА ВЕСТ В РИЛСКИТЕ СБОРНИЦИ НА ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК И МАРДАРИЙ РИЛСКИ. РЕЧНИК-ИНДЕКС

Камелия Христова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Статията представя славянско-гръцки речник-индекс на редките сложни думи в шест славянски хомилии, преведени от гръцки. Използваните преписи са от XV в. и се намират в колекцията на Рилския манастир под номера РМ 4/5 и РМ 4/8. Думите бяха ексцерпирани и сравнени с речници и индекси на други средновековни славянски текстове с цел да се направят заключения относно превода на текстовете и употребата на композита в тях. В статията е публикуван също и гръцко-славянски речник-индекс.

Ключови думи: композит; сложни думи; старобългарски език; Рилски манастир; Владислав Граматик; Мардарий Рилски; Благовещение

This article presents a Slavonic-Greek glossary of compound lexemes in six Slavic homilies translated from Greek. The copies used date back to the 15th century and come from the following collections of the Rila Monastery: 4/5 and 4/8. The words have been excerpted and compared with those in glossaries based on other medieval Slavonic texts in order to draw conclusions about the translation of the texts and the usage of the compound lexemes. The article also features a Greek-Slavonic dictionary.

Keywords: compound lexemes; Old Church Slavonic; Rila Monastery collections; Vladislav the Grammarian; Mardarii of Rila; Annunciation

Настоящата статия е базирана върху съпоставителния речник-индекс между сложните думи в словата, изследвани в дисертацията ми „От благовестие към Благовещение. Шест слова за блага вест в Рилските сборници на Владислав Граматик и Мардарий Рилски“. Словата, с които работя, са шест. Едно от тях използвам по преписа му в Панигирика на Мардарий Рилски от 1483 г., РМ 4/5 – Слово за Рождество Богородично от Андрей Критски (АК) (ВНГ 1082, СРГ 8170) (126–18а), а останалите

пет по преписите им във Владиславовия панигирик от 1479 г., – РМ 4/8¹ – две слова за Рождество на Йоан Кръстител – от Атанасий Александрийски (АА) (ВНГ 866, СРГ 2267) (856–876) и от Теодор Студит (ТС) (ВНГ 843) (826–856), както и три слова за Благовещение – от Григорий Нисийски (ГрНис) (ВНГ 1144h, СРГ 4677, Aldama 479) (536–566), от Григорий Неокесарийски (ГрНео) (ВНГ 1139n, СРГ 1775, Aldama 454) (566–586) и от Йоан Дамаскин (ЙоД) (ВНГ 1145n, СРГ 8009, Aldama 487) (486–53a). Словата са преводни с установени гръцки източници, чиито гръцки текстове са публикувани в *Patrologia Graeca*: АК (РГ 97, 1865: 862–881), АА (РГ 28, 1857: 905–914), ТС (РГ 99, 1903: 747–758), ГрНис (РГ 62, 1862: 763–770), ГрНео (РГ 10, 1857: 1145–1156) и ЙоД (РГ 98, 1865: 320–340). Гръцките източници са използвани за съставянето на речник-индекса. Шестте текста са написани от видни отци на църквата, живели в различно време и с обемисто книжовно творчество – Андрей Критски (ок. 660 – 4 юли 740 г.), Атанасий Александрийски (ок. 295 – 2 юни 373 г.), Теодор Студит (759 – 11 септември 826 г.), Григорий Нисийски (ок. 335 – 394 г.), Григорий Неокесарийски (ок. 213 – 270 г.) и Йоан Дамаскин (VII в. – до 754).

В *Bibliotheca-Hagiographica Balcano-Slavica* Климентина Иванова посочва данни за шестте слова: АК (Ivanova 2008: 190–191), АА (Ivanova 2008: 554), ТС (Ivanova 2008: 556), ГрНис (Ivanova 2008: 497), ГрНео (Ivanova 2008: 499), ЙоД (Ivanova 2008: 501–502). Те се откриват в сборници от XIV в. нататък и няма основание да се предполага, че са имали старобългарски преводи. Словата вероятно са преведени в Търново или на Атон.

Редките сложни думи са представени в отделен списък, като бяха потърсени в различни източници, за да се установи дали са били използвани в други старобългарски и среднобългарски паметници. Подбрани са основните обобщаващи речници, както и речници и индекси към старобългарски и среднобългарски преводни и оригинални произведения: Старобългарски речник (1999–2009), Старославянский словарь (Tseytlin, Veчерka, Vlagova 1994), Речник на Миклошич (Miklosich 1862–1865), Речник на Срезневски (Sreznevskiy 1893–1912), Речник на Чешката академия на науките (SJS), Речник на църковнославянския език (Bonchev 2002–2012), Словата от Климент Охридски (Hristova 1994), Общи служби от Климент Охридски (Hristova-Shomova 2017), Служба за Алексий Човек Божи от Климент Охридски (Savova 2017), Беседа

¹ Ръкописите са използвани по фотокопия от Дигиталния архив „Българска ръкописна книга“, за което благодаря на Дигиталния архив и на братството на Рилския манастир.

против богомилите от Презвитер Козма (Davidov 1976), Симеонов сборник с най-ранен препис от 1073 г. (Simeonov sbornik II), Симеонов сборник с най-ранен препис от 1076 г. (Izbornik II), Хроника на Георги Синкел (Totomanova 2008), изследване на първите 45 слова от Сборника Златоструй (Dimitrova 2016), Диалозите на Псевдо Кесарий (Miltenov 2006), Книга на пророк Йезекиил (Pieva 2013), Книги на Дванайсетте пророци (Zlatanova 1998), Старобългарска Служба за Климент Охридски (Mircheva 2016), Книга Йов с тълкувания (Hristova-Shomova 2007), Песен на песните с тълкувания (Dimitrova 2012), Поучения на Авва Доротея (Dimitrov 2010), Послание на Патриарх Фотий (Slavova 2013), Преводна Служба за Климент Охридски (Hristova-Shomova 2016), Слово за Връбница от Григорий Цамблак (Boyadzhiev 2005), Епитетът в славянобългарската агиография от XIV-XV век (Piev 2005), Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак (Spasova 1999), Сложните думи в езика на Григорий Цамблак, Константин Костенечки и Йоасаф Бдински (Tihova 1976). Използвани са също и данните в изследването на Татяна Мострова върху словообразуването в среднобългарски текстове (Mostrova 2015).

Представени са 60 редки сложни думи с резултатите от съпоставката с изброените 28 речника и индекса. Както ще се види от представения по-нататък материал, някои от тези композита не се срещат в нито един от използваните за сравнение източници. Най-много думи се откриват в Църковнославянския речник на Атанасий Бончев. Това е закономерно, защото в речника на Бончев е включен материал от църковнославянските богослужебни книги, които са въведени в употреба сред православните славяни по Йерусалимския устав. В основата им стоят преводи и редакции, проведени от български книжовници на Атон и в Търново през XIV в., т.е. текстовете в тях се отнасят към същия период, през който са направени и преводите на шестте слова. Прави впечатление това, че повечето редки композита от АА се откриват в църковнославянския Пролог в четивото за 24 юни, т.е. за същия празник. Най-вероятно проложното четиво е съставено въз основа на АА, а преводите на двата текста трябва да се отнесат към един и същ книжовен център – Атон. Другият речник, който съдържа голям брой композита от представените в списъка, е речникът на Миклошич, който също включва в използвания материал южнославянски текстове от XIV-XV в. В Словото за Връбница от Григорий Цамблак, създадено през същия период, се намира една от редките сложни думи, включени в този списък: благопокорънь. Може да се смята, че тя е характерна за книжовния език от XIV-XV в. Трява да се отбележи и това, че

старобългарският източник, в който се откриват няколко от представените 60 редки композита или думи от същата основа, са словата на Климент Охридски. Може да се предположи, че старобългарският писател е ползвал някои от разглежданите слова като образци за своето ораторско творчество.

Славянско-гръцки речник-индекс на редките сложни думи в словата.

багъровидьнь: Ѹ Йод. Открива се в църковнославянска Кормчая (Bonchev 2002 I: 28). Думата е засвидетелствана и в Житието на Стефан Дечански от Григорий Цамблак в следния контекст: *штвѣнѣ же оустръганнѣми мраморѣи съставляенѣ многочюднѣ багровиднѣми коупно и бѣлїими* (32, 1) (Spasova 1999: 54). В Словото за Климент Римски от Климент Охридски е използвана думата *багърообразьнь* (Hristova 1994: 45) в следния контекст: *сего свѣтозарьнае҃го архїерѣѣ ю҃дѣно о҃удивль багърообразьнами вльнами* (Цит. по Petkov, Hristova-Shomova, Totomanova 2008: 280).

багъровласѣнь: Ѹ Йод – в нито един от речниците.

благодарьзновеньнь: ἀπαρρησίαστος АА. Включена е в речника на Миклошич *благодарьзновеньнь* с гр. съответствие *εὔτολμος* (Miklosich 1862–1865: 24). Намира се и в църковноклавиански Служебен миней за януари (Bonchev 2002 I: 39). Думата е засвидетелствана например и в Слово за Петър и Павел от Григорий Цамблак в следния контекст: *вѣтїствоваше ѿкровенѣмъ лицемъ бл҃годарьзновеннѣмъ ѣззыкѣмъ*, както и в друго слово от същия писател: *ѣви сѧ... цѣль и невѣрѣждень. весел же и бл҃годарьзновенень*. Среща се веднъж при Ефрем Сирин, а в Пандектите на Антиох има словообразователен синоним *благодарьзнивьнь*. Съдържа се 4 пъти в Манасиевата хроника (Spasova 1999: 60). Като наречие *благодарьзновенно* е засвидетелствано в Похвално слово за Евтимий и в Мъчение на Йоан Нови от Цамблак (Spasova 1999: 60).

благолиствьвьнь: Ѹ Йод – в нито един от речниците.

благопокорьнь: εὐπειθής ГрНис. Употребена е в Словото за Връбница от Григорий Цамблак: *ѧко тѣхъ стрѣпотное на благопокорное прѣложи(т)* (Boyadzhiev 2005: 91; Spasova

1999: 62). Отбелязана е и в речника на Миклошич със същото гръцко съответствие (Miklosich 1862–1865: 26). В речника на Срезневски има дума благопокорение (Sreznevskiy 1893 I: 101), а като пример е дадена употреба в текст на Григорий Богослов. В SJS има дума благопокорливъ със същото гръцко съответствие (SJS 1959 I: 102). Засвидетелствана е дума благопокорение в старобългарския превод на Епитафия на Василий Велики от Григорий Богослов (Spasova 1999: 145).

благосъветливъ: ὁ Ἰοδ. Дадена е в Речника на Миклошич. Гръцкото съответствие не е посочено, а само латинското placabilis (Miklosich 1865: 28). Открива се и в Църковнославянския речник с две употреби в църковнославянски Служебник с гръцки съответствия εὐμενής и εὐδιάλλακτος (Bonchev 2002 I: 46). В Посланието на Патриарх Фотий има дума благосъветие с гръцко съответствие εὐβουλία (Slavova 2013: 251).

богосъщеникъ: ἱεροθεός АК – в нито един от речниците.

богопъстъкъ: θεοπρόβλητος ТС. Открива се у Миклошич. Гр. съответствие не е посочено, а само лат. immissus (Miklosich 1862–1865: 37). В речника на Срезневски има дума богопъстъки (Sreznevskiy 1893 I: 134), а като пример е дадена в Пандектите на Антиох в препис от XIV в., без гръцко съответствие. Думата е засвидетелствана в Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак в следния контекст: б̑гопъстъкъ подяще казнь (Spasova 1999: 72). Използва се също от Йоасаф Бдински в Похвално слово за Филотея (Tihova 1976: 21).

боготайниъкъ: θεόμυστος и μύστος АК – в нито един от речниците.

великодаровитъкъ: μεγαλόδωρος ГрНис. Дадена е у Миклошич със същото гръцко съответствие (Miklosich 1862–1865: 59). В Книгата на Пророк Йезекиил се открива съществително великодарование с гр. съответствие μεγαλόδωρον (Шева 2013: 65). Същата дума е употребена в Манасиевата хроника (Mostrova 2015: 205). В църковнославянски Служебен миней за юни се намира великодаровъкъ (Bonchev 2002 I: 70). Среща се в Слово за Великомъченик Димитър от Григорий Цамблак: многоцѣннѣа дары принесеъ великодаровитомоу цр̑кви (Spasova 1999: 74). В старобългарския превод на Слово за нищелюбието от Григорий Богослов се среща дума великодарие (Spasova 1999: 146), а в

среднобългарския превод на същото слово има дума великодѣлованиѣ (Spasova 1999: 158).

въздѣоухосъпадательнъ: ἀεροκτύλος ТС – в нито един от речниците.

въздѣоухошъствънъ: ἀεροβάτης АА. Намира се в в църковнославянски Пролог в четиво за 24 юни (Bonchev 2002 I: 88). Засвидетелствана е употреба в Словото за божествените тайни от Григорий Цамблак: тѣмже въобразомъ и въздѣоушѣствънъ ѡ члкъ въ гласѣ влко глѣаше (Spasova 1999: 77).

въсѣпоздащенъ: ø Йод – в нито един от речниците.

дѣтосаждѣныѣ: παιδὸς φουτουρία АА. Намира се в в църковнославянски Пролог в четиво за 24 юни (Bonchev 2002 I: 159).

живописьатель: ζωγράφος ГрНис. Използва се от Константин Костенечки в Житие на Стефан Лазаревич (Tihova 1976: 20). У Миклошич има дума животописъць със същото гръцко съответствие (Miklosich 1862–1865: 197). В Лествицата на Йоан Синайски се намира живописъць (Mostrova 2015: 209), а в църковнославянски Пролог – живописательнъ (Bonchev 2002 I: 171). В старобългарския превод на Слово за Григорий Нисийски от Григорий Богослов са засвидетелствани думи живописательнъ и живописъць (Spasova 1999: 148), а в среднобългарския превод на същото слово, както и в Слово за Киприан и в Епитафия на Василий Велики е засвидетелствана дума живописъць, а в Епитафията има и дума живописати (Spasova 1999: 159).

златобагрънъ: ø Йод – в нито един от речниците.

змыѣтворънъ: ὀφιοθείσαν ТС – в нито един от речниците.

истинословыѣ: ἐτυμολόγος ТС – в нито един от речниците. Миклошич посочва истинословъць без гр. съответствие (Miklosich 1862–1865: 268).

краѣгранесинѣ: ἀκροστιχίς АК. Открива се в преводната служба за Климент Охридски със същото гръцко съответствие (Hristova-Shomova 2016: 334). Посочена е и от Миклошич (Miklosich 1862–1865: 310).

крилологучънъ: πτεροβόλον АА. Употребена е в църковнославянски Пролог в четивото за 24 юни (Bonchev 2002 I: 245).

коупьноложьнъ: σύνευνος АК – в нито един от речниците. У Миклошич има дума коупьноложитель (Miklosich 1862–1865: 323).

любопраздъньствънъ: φιλέορτος ГрНео. Употребена е в църковнославянски Цветен триод (Bonchev 2002 I: 263). Думата е засвидетелствана в среднобългарския превод на Слово за Рождество Христово, Слово на Петдесетница и Слово на Томина Неделя от Григорий Богослов, а в Слово на Петдесетница има и глагол любопраздънствовать (Spasova 1999: 160). Използва се и от Йоасаф Бдински в Похвално слово за Филотея (Tihova 1976: 25).

любослышателъ: φιλακροάμων ТС – в нито един от речниците. В Чешкия речник има дума любослышаник (SJS 1968 II: 162).

любослышателънъ: φιλήκοος ГрНео – в нито един от речниците. В Житие на Стефан Лазаревич Константин Костенечки употребява дума, която М. Тихова определя като причастие любослышанъ (Tihova 1976: 30), И. Илиев като прилагателно, образувано от причастие и с наставка любослышанънъи (Piev 2005: 281).

многоочитъ: πολυόμματος ЙоД. Посочена е в Старобългарския речник със същото гр. съответствие с примери от Синайския евхологий: ἄῆλ̄ьскыѡа силы тебе слоужаѡтъ. арх̄л̄ьсции лици. тебѣ кланѣѡтъ сѧ. м̄ногооучитии х̄еровими. и шестокрилатаа серафимь, СЕ 4а 16 —17 и от Супрасълския сборник: тысѡшта тысѡштами. имы аг̄г̄елъ и арханг̄елъ ... шестокрилатъць многооучитъихъ, с. 463.19 (Starobalgarski rechnik 1999 I: 876). Думата е включена и в Старославянский словарь (Tseytlin, Vecherka, Blagova 1994: 335) и в SJS (SJS 1969 II: 241) със същите примери. Дадена и у Срезневски по Небеса на Йоан Екзарх: Шестокрильнии серафимъ, и многоочитии х̄ѣровимъ (Sreznevskiy 1902 II: 208), както и у Миклошич (Miklosich 1862–1865: 376). Думата е засвидетелствана и в Слово за четиридесетте мъченици от Григорий Цамблак: тако же и око да затвориѡ сѧ како да со многоочитъими възираеть славоу единогоднаго (Spasova 1999: 98). Въпреки това съм включила тази дума в списъка на редките композита, защото липсва в речниците на конкретните произведения, използвани тук.

многопѣтъ: πολυόμνητος ТС. У Миклошич има многопѣтъ, липсва гр. съответствие, а е дадено лат. Multum cantatus, landatus par (Miklosich 1862–1865: 376).

Също и у Срезневски с пример от Ермологий от 1250 г.: Дѣвоу матеръ многопѣтоую (πολυμνητον) (Sreznevskiy 1902 II: 209). Употребена е и в църковнославянски Служебен миней за декември (Bonchev 2002 I: 279). Съдържа се в Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак: Ты бѣ окованныѣ изводиши мужьствомъ и твоа мѣшца неизчетенно силна мновопѣтѣи цѣю (Spasova 1999: 99). Среща се в Похвално слово за Филотея от Йоасаф Бдински (Tihova 1976: 29).

многопытънъ: περιέρυος ГрНис. У Миклошич има многопытънъ без гр. съответствие, а е дадено само лат. multa scrutans (Miklosich 1862–1865: 376). Думата се среща в старобългарския превод на Слово за пристигането на 150 епископи от Григорий Богослов (Spasova 1999: 151).

многоцвѣтънъ: ø Йод. У Миклошич има многоцвѣтънъ гр. πολυανθής floridus (Miklosich 1862–1865: 377). Думата е засвидетелствана в старобългарския и в среднобългарския превод на Слово за Атанасий Александрийски от Григорий Богослов (Spasova 1999: 151; 162).

многочловѣчънъ: ø Йод. У Миклошич има многочловѣчънъ гр. πολυάνθρωπος hominibus frequens (Miklosich 1862–1865: 377). Думата е засвидетелствана в среднобългарския превод на Слово за Атанасий Александрийски от Григорий Богослов (Spasova 1999: 162).

мюроположъница: ø Йод. У Срезневски има мюроположъница, употребена в Служебния миней за октомври от 1096 г.: Мюроположъницоу чьстьныхъ даровъ. (Sreznevskiy 1902 II: 254). По същия източник е посочена и у Бончев (Bonchev 2002 I: 291). Думата се употребява и творбите на Патриарх Евтимий (Mostrova 2015: 214).

мюроприжътънъ: мюродόχος АА. Намира се в в църковнославянски Пролог в четиво за 24 юни, но с друго гр. съответствие – мюроφόρος (Bonchev 2002 I: 291).

мюропродаѣлънъ: ø Йод – в нито един от речниците. В църковнославянски Требник има мюропродаѣлъ с гр. съответствие мюреψός (Bonchev 2002 I: 291). В Похвално слово за Филотея от Йоасаф Бдински се среща дума мюроподаѣлънъ (Tihova 1976: 21).

началозлобънъ: ἀρχέκακος ГрНео. Дадена е у Миклошич със същото гръцко съответствие (Miklosich 1862–1865: 418). Употребена е в църковнославянски Требник със същото съответствие (Bonchev 2002 I: 304).

небомѣдрънъ: οὐρανόφρων ГрНео. Употребена е в църковнославянски Служебен миней за октомври със същото съответствие (Bonchev 2002 I: 307).

невѣстоводъць: νυμφαγωγός ТС. Посочена е у Срезневски по Словата на Григорий Богослов със същото гр. съответствие: Въслѣждаеть же невѣстоводьцю жении са (Sreznevskiy 1902 II: 369). Посочена е и от Миклошич (Miklosich 1862–1865: 423), както и от Бончев по църковнославянски Служебен миней за септември (Bonchev 2002 I: 310). В превода на Песен на песните с тълкувания има глагол невѣстоводити и прич. невѣстоводимъ (Dimitrova 2012: 170). В среднобългарския превод на Епитафия на Василий Велики от Григорий Богослов е засвидетелствана дума невѣстовождь (Sprasova 1999: 162).

нерѣководѣланънъ: ἀχειρότευκτος АК. – в нито един от речниците. В Хрониката на Георги Синкел има нерѣкотвоженъ без гр. съответствие (Totomanova 2008: 306).

новолѣпно: καινοπρεπής АК. В Старобългарския речник има прилагателно новолѣпнъ, а новолѣпно е определено като съществително: τὸ καινοπρεπές, `новото и прекрасното`, с пример от Супрасълския сборник: придѣте ... да благословешени бѣдемъ отъ нѣго ... и власть коупно съзъва на господьнѣ хвалѣ ... юноша и дѣвица. и новолѣпно чюдесе. ѣко младѣу. и неискоусьноу зѣла. дѣтии младѣ. съжштѣ тѣлеси молити прости вѣдати господѣви С_320.8 (Starobalgarski rechnik 1999 I: 1010–1011). Посочена е и в Старославянский словарь като прилагателно (Tseytlin, Vecherka, Vlagova 1994: 382). Със същия пример от Супрасълския сборник е дадена и у Миклошич (Miklosich 1862–1865: 453) и в SJS (SJS 1971 II: 436). Въпреки че думата е включена в четирите основни речника, я причислявам към редките думи, защото те я отбелязват само по Супрасълския сборник и само с един пример. Открива се и в църковнославянски Служебен миней за декември (Bonchev 2002 I: 338).

облакосъставънъ: νεφέλοσύστατος АА. Намира се в в църковнославянски Пролог в четиво за 24 юни (Bonchev 2002 I: 342).

КАМЕЛИЯ ХРИСТОВА

огнедъхновенънъ: ἐκπυροεῦων ГрНис. Дадена е у Миклошич, липсва гръцко съответствие, а е дадено лат. igne inspiratus (Miklosich 1862–1865: 489). Посочена е и у Срезневски с пример от Службата за Роман Сладкопевец в Служебен миней за октомври: Приѣтелище бы бжствнааго дха и огнедъхновенаа оуста, възглашающа бжствнаа пѣниа дша, Романе, притѣкающихъ ти (Sreznevskiy 1902 II: 602). Открива се и в превода на Книга Йов със значение `огнедишаш` гр. съответствие πυρφόρος (Hristova-Shomova 2007: 374).

подоболѣпнънъ: ø Йод. – в нито един от речниците. У Миклошич има наречие подоболѣпнѣ (Miklosich 1862–1865: 595).

подобнообразънъ: ὁμοίωμα AK. Регистрирана е в църковнославянски Служебен миней за септември (Bonchev 2012 II: 31) и в сръбски Златоуст от 1574 (Miklosich 1862–1865: 595). Засвидетелствана е и дума подобнообразънъ в Словото за Врѣбница от Григорий Цамблак: сего ради на по(д)бнообразна(г) ѣзыка(м) всѣде жребца (Boyadzhiev 2005: 91). Тя е посочена и у Срезневски с пример от Пчела: Смѣраѣса къ подобнообразенъ себѣ, чаи ѿ вышнаѣ Влѣкы оукротѣнья себѣ и ѿданыа грѣховъ, гр. πρὸς τοῦς ὁμοδόλους (Sreznevskiy 1902 II: 1040).

празднoлюбъзънъ: φιλέορτος Йод. Употребена е в църковнославянски Служебен миней за декември със същото гръцко съответствие. В Словото от Климент Охридски за архангелите Михаил и Гавриил е употребена думата празднoлюбъць: Наста празднoлюбъци прѣсвѣтлоѣ тръжьство бесплѣтнъиухъ силъ (Цит. по Petkov, Hristova-Shomova, Totomanova 2008: 256). Тази дума е известна и от старобългарския Канон за Димитър: Въ славнъи днѣ нынѣ празднoлюбъци свѣтло възыграимъ, оумы своя чьстьно ѿчищающе, както и от старобългарската преводна Служба за Петър и Павел също с гр. съответствие φιλέορτος (Hristova-Shomova 2016: 139–140). Думата празднoлюбъзънъ е засвидетелствана в среднобългарския превод на Второ слово на Пасха (Spasova 1999: 163).

празднoлюбъствънъ: ø Йод – в нито един от речниците. За празднoлюбъць вж. при горната дума.

присноживотънъ: ἀείζωος ГрНео. Посочена е у Миклошич (Miklosich 1862–1865: 682). Употребена е в Песен на песните с тълкувания със същото гр. съответствие (Dimitrova 2012: 161). Намира се и в църковнославянски Служебен миней за октомври и Служебен миней за юли със същото гр. съответствие (Bonchev 2012 II: 88).

пророкоотъць: προφητοπατήρ ТС – в нито един от речниците.

пръвоисходънъ: προεισόδιος ТС – в нито един от речниците.

раболѣпнъ: δουλικός ТС. Посочена е у Миклошич с гр. съответствие δουλοπρελής (Miklosich 1862–1865: 766) В речника на Срезневски има наречие раболѣпно, с гр. съответствие δουλοπρελῶς, с пример от Златоструя: Съ прѣпѣниємъ раболѣпно прилѣжимъ (Sreznevskiy 1912 III: 2), както и в среднобългарския превод на Епитафия на Василий Велики от Григорий Богослов (Spasova 1999: 163). Намира се и в църковнославянски Служебен миней за януари с гр. съответствие δουλοπρελής (Bonchev 2012 II: 115). Среща се в Слово на Велики петък от Григорий Цамблак в следния контекст: кое възданіе раболѣпно бже и творче мои (Spasova 1999: 108), а също и в Житие на Стефан Дечански (Tihova 1976: 27).

радостотворънъ: χαροποιός АК. Дадена е у Миклошич без гр. съответствие (Miklosich 1862–1865: 769). Намира се и в църковнославянски Служебен миней за юни в Службата за 24 юни и в Служебен миней за август със същото гр. съответствие (Bonchev 2012 II: 116).

сѣдѣдѣиствье: φυτούρημα АА. Дадена е у Миклошич с гр. съответствие φυτούρημα (Miklosich 1862–1865: 818). Употребена е в църковнославянски Пролог в четивото за 24 юни (Bonchev 2012 II: 139).

сѣдѣдѣлатель: φυτούργός ГрНис. Дадена е у Миклошич със същото гр. съответствие (Miklosich 1862–1865: 818). Употребена е и в Манасиевата хроника (Mostrova 2015: 222), както и в църковнославянски Служебен миней за ноември (Bonchev 2012 II: 139). Думата се среща в среднобългарския превод на Слово на Томина неделя от Григорий Богослов (Spasova 1999: 164).

сѣдѣименитъ: ѿ ЙѡД – в нито един от речниците.

сѣдмодатънъ: ἐπτάκαυτος АК. Употребена е в църковнославянски Пролог в четивото за 7 септември (Bonchev 2012 II: 154).

седмосвѣтильнъ: ἐπτάλυχνος АК. Употребена е в църковнославянски Пролог в четивото за 7 септември с гр. съответствие ἐπτάφωτος (Bonchev 2012 II: 154).

седмосвѣтънъ: τῶν ἐπτὰ χαρισμάτων λυχνία АК – в нито един от речниците. В църковнославянски Служебен миней за август се намира думата седмосвѣщънъ с гр. съответствие ἐπτάφωτος (Bonchev 2012 II: 154). В среднобългарския превод на Слово на Петдесетница от Григорий Богослов е засвидетелствана дума седмосвѣщънъ (Spasova 1999: 164).

скипътроносъць: σκηπτροφόρος ТС. Употребена е от Климент Охридски в Словото за архангелите Михаил и Гавриил (Hristova 1994: 243): Радѹи сѧ архистратиже Михаиле· единосѣщънъѧ и нераздѣльнъѧ троица скипътроносъце (Цит. по Petkov, Hristova-Shomova, Totomanova 2008: 260). Намира се и в църковнославянски Служебен миней за ноември и Служебен миней за август (Bonchev 2012 II: 158).

скоропрѣтворънъ: θᾶττον ἀποκαθίστημι ТС – в нито един от речниците.

сѣмезауагы: σποράς μεσιτευούσης АК – в нито един от речниците.

сѣнопъсанънъ: σκιογράφημα АК – в нито един от речниците. В среднобългарския превод на Второ слово на Пасха от Григорий Богослов се среща дума сѣньнописанъе, а в Епитафия на Василий Велики от Григорий Богослов е засвидетелствана дума сѣниписанъе (Spasova 1999: 165). В Слово на Рождество Богородично от Григорий Цамблак се среща глагол сѣнописати, -сѣнопишж, -сѣнопишеши в следния контекст: но и сѣнь авраамова сѣю сѣнописааше являюци яко на послѣднѧѧ врѣмена ѿ сѣмене... (Spasova 1999: 115). Същият глагол се открива и в старобългарския превод на Слово за Рождество Христово от Григорий Богослов и в среднобългарския превод на Второ слово на Кръщение от Григорий Богослов (Spasova 1999: 153; 165).

сѹдѣтотворити -сѹдѣтотвориж -сѹдѣтотвориши: παιδοποιέω АК – в нито един от речниците. В църковнославянски Триод се намира глаголят дѣтотворити със същото гр. съответствие (Bonchev 2012 II: 160), а в Симеоновия сборник с най-ранен препис от 1073 г. – прилагателното дѣтотворънъ (Simeonov sbornik II: 54).

четвороконъчънъ: ѿ Йод. У Миклошич е дадено прилагателното четвороконъчънъ (Miklosich 1862–1865: 1114), също и у Срезневски (Sreznevskiy 1912 III: 1505–1506).

Същата дума е употребена и в Слепченския апостол с гр. съответствие τετρπέρτος; пр(о)р(о)чъство · чтен(ие) · исподоби ны г(оспод)и · таж(ε) литиѣ · четвороконъчънѣ (SJS 1995 IV: 857). Дума четвороконечънѣ е засвидетелствана в Слово за четридесетте мъченици от Цамблак: како не весь миръ възвеселит са четъридесатимъ похваляемом четвороконечнаго мира свѣтилом и защитником (Srasova 1999: 118).

ѣръмоносънѣ: ζυγοφόρος АА. Употребена е в църковнославянски Пролог в четивото за 24 юни (Bonchev 2012 II: 348).

От приведения списък се вижда, че 24 думи липсват във всички използвани за сравнение източници. Те са следните: багъровластѣнѣ: ø Йод; благолистъвънѣ: ø Йод; богоосвѣщенънѣ: ιεροθέος АК; боготаинънѣ: θεόμυστος и μύστος АК; въздохъспадателънѣ: ἀεροκτύπος ТС; въсепозлащенънѣ: ø Йод; златобагрънѣ: ø Йод; змыѣтворънѣ: ὀφιοθεΐσαν ТС; истинословънѣ: ἐτυμόλογος ТС; коупьноложънѣ: σύννευος АК; любослышатель: φιλακροάμων ТС; любослышательнѣ: φίλήκοος ГрНео; муропродателънѣ: ø Йод; нерѣкодѣланънѣ: ἀχειρότευκτος АК; подболѣпънѣ: ø Йод; праздънолюбъствънѣ: ø Йод; пророкоотъць: προφητοπατήρ ТС; пръвоисходънѣ: προεισόδιος ТС; сватоименитънѣ: ø Йод; седмосвѣтънѣ: τῶν ἐπτὰ χαρισμάτων λυχνία АК; скоропрѣтворънѣ: θᾶπτον ἀποκαθίστημι ТС; сѣмезауагы: спорᾶς μεσιτευούσης АК; сѣнопьсанънѣ: σκιογράφημα АК; оудѣтотворити -оудѣтотвориѣ -оудѣтотвориши: παιδοποιέω АК.

Думите, които са дадени само в един от източниците, са 8 и всички те са посочени в Църковнославянския речник на Атанасий Бончев. Една част от тях са поместени в църковнославянски Пролог в четивото за 24 юни. Това са 5 думи от АА (24 юни): дѣтосажденье, крилологънѣ, муроприѣтънѣ, облакосъставънѣ, ѣръмоносънѣ. Две от думите също са включени в църковнославянски Пролог, но в четивото за 7 септември. Те са от АК (8 септември): седмодатънѣ и седмосвѣтилънѣ. Една дума е засвидетелствана в църковнославянски Служебен миней за октомври. Тя е от ГрНео: небомѣдрънѣ.

Гръцко-славянски речник-индекс на редките сложни думи в словата.

ἀείζωος: присноживотънѣ

ἀεροβάτης: въздохъшъствънѣ

ΚΑΜΕΛΙΑ ΧΡΙΣΤΟΒΑ

ἀεροκτύπος: вѣздочасъпадательнѣ

ἀκροστιχίς: краєградесие

ἀπαρρήσιαστος: благодръзновееньѣ

ἀρχέκακος: началозлобеньѣ

ἀχειρότευκτος: нерѣкодѣланьнѣ

δουλικός: раболѣпньѣ

ἐκπυρσεύων: огнедъхновееньѣ

ἐπτάκαυτος: седамдатынѣ

ἐπτάλυχος: седамосѣтильнѣ

ἐτυμόλογος: истинословие

εὐπειθής: благопокорньнѣ

ζυγοφόρος: ѣрмоносеньнѣ

ζωγράφος: живописьатель

θᾶπτον ἀποκαθίστημι: скоропрѣтвореньнѣ

θεόμυστος: боготайньнѣ

θεοπρόβλητος: богопоучстьнѣ

ιεροθέος: богосвѣщененьнѣ

καινοπρεπής: новолѣпно

μεγαλόδωρος: великодаровитѣ

μυροδόχος: миропринѣтънѣ

μύστος: боготайньнѣ

νεφελοσύστατος: облакосъставеньнѣ

νυμφαγωγός: невѣстоводѣць

ὁμοίομορφος: подобообразеньнѣ

οὐρανόφρων: небомѣдреньнѣ

ὀφιωθείσαν: змьѣтвореньнѣ

παιδοποιέω: оудѣтотворити -

оудѣтотвориѣ -оудѣтотвориши

παιδὸς φυτουργία: дѣтосажденье

περιέργος: мѣногопытеньнѣ

πολύμματος: мѣногоочитѣ

πολύμνητος: мѣногопѣтъ

προεισόδιος: прѣвоисходеньнѣ

προφητοπατήρ: пророкооутьць

πτεροβόλον: крилологеньнѣ

σκηπτροφόρος: скипѣтроносць

σκιογράφημα: сѣнопьсаненьнѣ

σπορᾶς μεσιτευούσης: сѣмезауѣтье

σύννευος: коупьноложеньнѣ

τῶν ἐπτὰ χαρισμάτων λυχνία:

седамосѣтънѣ

φιλακροάμων: любослышатель

φιλέορτος: любопраздньнѣственьнѣ;

праздньнолюбъзеньнѣ.

φιλήκοος: любослышательнѣ

φυτούργημα: садодѣиствье

φυτουργός: садодѣлатель

χαροποιός: радостотвореньнѣ

∅: багъровиденьнѣ; багъровласѣньнѣ;

благолистьвеньнѣ; благооувѣтливьнѣ;

всепозлащеньнѣ; златобагреньнѣ;

мѣногоцѣтънѣ; мѣногоуловѣчьнѣ;

мироположьница; миропродательнѣ;

ПОДОБОЛЪПЪНЪ; ПРАЗДНОЛЮБЪСТВЪНЪ;

СВАТООИМЕНИТЪ; ЧЕТВОРОКОНЫЧЪНЪ.

От гръцко-славянския речник индекс става ясно, че на 14 композита от славянските текстове липсва гръцко съответствие. Гр. φιλέορτος е предадено като любопраздънъствънъ и като празднолюбъзънъ, а в останалите случаи, когато е използвано гр. φίλ-, то се предава с любо-: φίλακροάμων: любослышатеъ и φίλήκοος: любослышатеънъ.

Съкращения:

АА – Словото за Рождество на Йоан Кръстител от Атанасий Александрийски (ВНГ 866, СРГ 2267).

АК – Словото за Рождество Богородично от Андрей Критски (ВНГ 1082, СРГ 8170).

ГрНис – Словото за Благовещение от Григорий Нисийски (ВНГ 1144h, СРГ 4677, Aldama 479).

ГрНео – Словото за Благовещение от Григорий Неокесарийски (ВНГ 1139n, СРГ 1775, Aldama 454).

ЙоД – Словото за Благовещение от Йоан Дамаскин (ВНГ 1145n, СРГ 8009, Aldama 487)

ТС – Словото за Рождество на Йоан Кръстител от Теодор Студит (ВНГ 843) (826-856).

Библиография

- Bonchev 2002–2012*: Bonchev, A. Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik. T. I-II. Sofiya: Sv. Sv. Kiril i Metodiy, 2002–2012. [*Бончев 2002–2012*: Бончев, А. Речник на църковнославянския език. Т. I-II. София: Св. Св. Кирил и Методий, 2002–2012.]
- Boyadzhiev 2005*: Boyadzhiev, A. Grigoriy Tsamblak. Slovo za Vrabnitsa. Sofiya: Vreme, 2005. [*Бояджиев 2005*: Бояджиев, А. Григорий Цамблак. Слово за Връбница. София: Време, 2005.]
- Davidov 1976*: Davidov, A. Rechnik-indeks na Prezviter Kozma. Sofiya: BAN, 1976. [*Давидов 1976*: Давидов, А. Речник-индекс на Презвитер Козма. София: БАН, 1976.]
- Dimitrov 2010*: Dimitrov, K. Rechnik-indeks na slovata na Avva Dorotey (Po rakopis 1054 ot sbirkata na M. P. Pogodin). Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2010. [*Димитров 2010*:

- Димитров, К. Речник-индекс на словата на Авва Доротея (По ръкопис 1054 от сбирката на М. П. Погодин). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010.]
- Dimitrova 2012*: Dimitrova, M. Talkuvaniya na Pesen na pesnite v rakopis 2/24 ot Rilskata sveta obitel. Sofiya: Heron pres, 2012 (Biblioteka „Otets Neofit Rilski“, 4). [*Димитрова 2012*: Димитрова, М. Тълкувания на Песен на песните в ръкопис 2/24 от Рилската света обител. София: Херон прес, 2012 (Библиотека „Отец Неофит Рилски“, 4).]
- Dimitrova 2016*: Dimitrova, A. Zlatostruyat v prevodacheskata deynost na starobalgarskite knizhovnitsi. Sofiya: Avalon, 2016. [*Димитрова 2016*: Димитрова, А. Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници. София: Авалон, 2016.]
- Hristova 1994*: Hristova, I. Rechnik na slovata na Kliment Ohridski, Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [*Христова 1994*: Христова, И. Речник на словата на Климент Охридски, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Hristova-Shomova 2007*: Hristova-Shomova, I. Kniga Yov s talkuvaniya v slavyanski prevod. Sofiya: Anubis, 2007. [*Христова-Шомова 2007*: Христова-Шомова, И. Книга Йов с тълкувания в славянски превод. София: Анубис, 2007.]
- Hristova-Shomova 2016*: Hristova-Shomova, I. Rechnik-indeks na starobalgarskiya prevod na Sluzhba za sv. Kliment Ohridski v Struzhkiya miney. – V: Pesni za Kliment. Sluzhbi za sv. Kliment Ohridski, pisani ot H do HH v. Pod redaktsiyata na I. Hristova-Shomova, V. Savova, P. Petkov. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2016, 309–376. [*Христова-Шомова 2016*: Христова-Шомова, И. Речник-индекс на старобългарския превод на Служба за св. Климент Охридски в Стружкия миней. – В: Песни за Климент. Служби за св. Климент Охридски, писани от Х до ХХ в. Под редакцията на И. Христова-Шомова, В. Савова, П. Петков. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016, 309–376.]
- Iliev 2005*: Iliev, G. I. Epitetat v slavyanobalgarskata agiografiya ot XIV-XV vek. Plovdiv: Pigmalion, 2005. [*Илиев 2005*: Илиев, Г. И. Епитетът в славянобългарската агиография от XIV-XV век. Пловдив: Пигмалион, 2005.]
- Ivanova 2008*: Ivanova, K. Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. Sofiya: BAN Marin Drinov, 2008. [*Иванова 2008*: Иванова, К. Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. София: БАН Марин Дринов, 2008.]
- Izbornik II*: Izbornik 1076 goda. T. II. Izdanie podgotovili M. S. Mushinskaya, E. A. Mishina, V. S. Golaishenko. Pod redaktsiey A. M. Moldovana. Vtoroe izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva: Rukopisnaye pamyatniki Drevney Rusi, 2009. [*Изборник II*: Изборник 1076 года. Т. II. Издание подготовили М. С. Мушинская, Е. А. Мишина, В. С. Гольшненко. Под редакцией А. М. Молдована. Второе издание, переработанное и дополненное. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009.]

- Miklosich 1862–1865*: Miklosich, Fr. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Vindobonae: G. Braumueller, 1862–1865.
- Miltenov 2006*: Miltenov, Ya. Dialozite na Psevdo-Kesariy v Slavyanskata rakopisna traditsiya. Sofiya: Avalon, 2006. [*Милтенов 2006*: Милтенов, Я. Диалозите на Псевдо-Кесарий в Славянската ръкописна традиция. София: Авалон, 2006.]
- Mircheva 2016*: Mircheva, B. Rechnik-indeks na starobalgarskata Sluzhba za sv. Kliment Ohridski. – V: Pesni za Kliment. Sluzhbi za sv. Kliment Ohridski, pisani ot H do HH v. Pod redaktsiyata na I. Hristova-Shomova, V. Savova, P. Petkov. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2016, 117–134. [*Мирчева 2016*: Мирчева, Б. Речник-индекс на старобългарската Служба за св. Климент Охридски. – В: Песни за Климент. Служби за св. Климент Охридски, писани от Х до ХХ в. Под редакцията на И. Христова-Шомова, В. Савова, П. Петков. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016, 117–134.]
- Mostrova 2015*: Mostrova, T. Slovoobrazovatelni tendentsii v razvitiето na balgarskiya knizhoven ezik prez Srednovekovieto (Kirilo-Metodievite traditsii v pametnitsi ot HIV v.). Sofiya: BAN, 2015 (= Kirilo-Metodievski studii. Kniga 24). [*Мострова 2015*: Мострова, Т. Словообразователни тенденции в развитието на българския книжовен език през Средновековието (Кирило-Методиевите традиции в паметници от XIV в.). София: БАН, 2015 (= Кирило-Методиевски студии. Книга 24).]
- Petkov, Hristova-Shomova, Totomanova 2008*: Petkov, P., I. Hristova-Shomova, A-M. Totomanova. Sveti Kliment Ohridski. Slova i sluzhbi. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008. [*Петков, Христова-Шомова, Тотоманова 2008*: Петков, П., И. Христова-Шомова, А-М. Тотоманова. Свети Климент Охридски. Слова и служби. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.]
- PG*: Migne, J. P. Patrologia Cursus Graeca. vol. 10-99. Paris, 1857–1903.
- Savova 2017*: Savova, V. Pesni ot Kliment. Himnichnata proslava na sv. Aleksiy Chovek Bozhi sred pravoslavnite slavyani. Sofiya: Paradigma, 2017. [*Савова 2017*: Савова, В. Песни от Климент. Химничната прослава на св. Алексей Човек Божи сред православните славяни. София: Парадигма, 2017.]
- Simeonov sbornik II*: Simeonov sbornik (po Svetoslavoviya prepis ot 1073 g.). T. II. Rechnik-indeks. Avtori: S. Bogdanova, V. Valchanov, Ts. Doseva, S. Ivanov, Tsv. Raleva, V. Hristova, P. Yaneva. Sofiya: BAN, 1993. [*Симеонов сборник II*: Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.). Т. II. Речник-индекс. Автори: С. Богданова, В. Вълчанов, Ц. Досева, С. Иванов, Цв. Ралева, В. Христова, П. Янева. София: БАН, 1993.]
- SJS*: Kurz, J. et al. (red.), Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. I-IV. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958–1997.

- Slavova 2013*: Slavova, T. Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris-Mihail. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013. [*Славова 2013*: Славова, Т. Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.]
- Spasova 1999*: Spasova, M. Slozhnite dumi v sacheniyata na Grigoriy Tsamblak. Veliko Tarnovo: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1999. [*Спасова 1999*: Спасова, М. Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. Велико Търново: УИ „Св. Климент Охридски“, 1999.]
- Sreznevskiy 1893–1912*: Sreznevskiy I. I. Materialay dlya slovarya drevnerusskogo yazyuka. T. I-III. Sankt-Peterburg, 1893–1912. Reprint. Moskva, 1989. [*Срезневский 1893–1912*: Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. I-III. Санкт-Петербург, 1893–1912. Репринт. Москва, 1989.]
- Starobalgarski rechnik 1999–2009*: Starobalgarski rechnik. T. I-II. Otgovoren redaktor D. Ivanova-Mircheva. Sofiya: Valentin Trayanov, 1999–2009. [*Старобългарски речник 1999–2009*: Старобългарски речник. Т. I-II. Отговорен редактор Д. Иванова-Мирчева. София: Валентин Траянов, 1999–2009.]
- Suprasalski ili Retkov sbornik*: Zaimov, Y., M. Kapaldo. Suprasalski ili Retkov sbornik. 1–2. Sofiya: BAN, 1982–1983. [*Супрасълски или Ретков сборник*: Заимов, Й., М. Капалдо. Супрасълски или Ретков сборник. 1–2. София: БАН, 1982–1983.]
- Tihova 1976*: Tihova, M. Slozhnite dumi v ezika na Grigoriy Tsamblak, Konstantin Kostenechki i Yoasaf Bdinski. – V: Godishnik na Visshiya pedagogicheski institut v Shumen. 1. Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“, 1976, 11–43. [*Тихова 1976*: Тихова, М. Сложните думи в езика на Григорий Цамблак, Константин Костенечки и Йоасаф Бдински. – В: Годишник на Висшия педагогически институт в Шумен. 1. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 1976, 11–43.]
- Totomanova 2008*: Totomanova, A. Slavyanskata versiya na Hronikata na Georgi Sinkel. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008. [*Тотоманова 2008*: Тотоманова, А. Славянската версия на Хрониката на Георги Синкел. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.]
- Tseytlin, Veчерka, Blagova 1994*: Staroslavianskiy slovary (po rukopisyam X-XI vekov). Pod redaktsiye R. M. Tseytlin, R. Vecherski i E. Blagovoy. Moskva: „Ruskiy yazyk“, 1994. [*Цейтлин, Вечерка, Благова 1994*: Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерски и Э. Благовой. Москва: „Руский язык“, 1994.]
- Zlatanova 1998*: Zlatanova, R. Kniga na Dvanadesette prorotsi s talkuvaniya. T. 1. Sofiya: BAN, 1998. [*Златанова 1998*: Златанова, Р. Книга на Дванадесетте пророци с тълкувания. Т. 1. София: БАН, 1998.]